



ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ 'Α
ΑΡΙΘ. 7

Ἐν Πειραιεὶ Νοέμβριος
1885

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Β'.

Ἡ μάχη τῆς Γραβιάς.

(συνέχεια τοῦ ἐν ἀριθ. 6 σελ. 81—84).

Ἐκ τοῦ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ συμμαχητοῦ τοῦ Ὀδυσσεως Ἰωάννου Μαμούρη μανθάνομεν ὠρισμένως πρῶτον τὴν ἡμέραν, δηλαδὴ τὴν 23 Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἐτελέσθη ἡ θυσία τοῦ Διάκου ἐν Θερμοπύλαις, διότι διαφορὰ ἦν μιᾶς ἡμέρας, ὅπως ἔγραψαν ἄλλοι τε καὶ ὁ μακαρίτης ποιητὴς Βαλαωρίτης ἐν τοῖς προλεγομένοις εἰς τὸ γνωστὸν ποίημα «ὁ Διάκος». Δειτερον τὴν ἡμέραν, ἥτοι τὴν 25 Ἀπριλίου, καθ' ἣν οἱ ὀπλιτάρχαι τοῦ ἐν Θερμοπύλαις δράματος Πανουργιάς, Δουβουνιώτης μετὰ τοῦ Ἰωάννου Γκούρα, ὑποχωρήσαντες ἀπὸ Θερμοπυλῶν ἐν Γραβιᾷ ἐποίησαν τὸ πρῶτον πολεμικὸν συμβούλιον καὶ παμπήφει ἔκριναν νὰ διακόψωσι τὴν πορείαν τῶν νικητῶν Μεχμέτ Κιοσσέ καὶ Ὁμέρ Βρυώνη ἐν τῷ στενῷ τῆς Γραβιάς· ἐνῷ δὲ συνεσκέπτοντο ἀφίκετο καὶ ἡ ἀγγελία τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ ἐν Λαμίᾳ τοῦ Διάκου, ἐξ ἧς ὠργίσθη τόσον ὁ Γκούρας, ὥστε σπεύσας εἰς Ἀμφισσαν ἐφόνευσε τοὺς ἐν αὐτῇ βεΐδας. Τρίτον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν, ὧν ἠγεῖτο ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτε ἀφίκετο τῇ 3 Μαΐου εἰς Γραβιάν πρὸς συνάντησιν τῶν εἰρημένων ὀπλιταρχῶν, ὄντων 70 καὶ οὐχὶ ὅπως τέως ἄλλοι ἄλλο ποσὸν ἔγραφον, οἷον οἱ μὲν 300, οἱ δὲ 500, ὁ δὲ Ν. Βωτυρᾶς ἐν τῷ ἱστορήματι αὐτοῦ: «Ἡ σπάθη τῆς ἐκδική-

σεως» 920. Τέταρτον τὴν ὥραν, ἥτοι ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, τέως ἀπροσδιόριστον, καθ' ἣν ἐφάνη πόρρωθεν καὶ εἶτα παρέστη ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐνώπιον τοῦ περιδόξου τῆς Γραβιάς χανίου. Πέμπτον τὴν πρώτην παρατάξιν ἢ μᾶλλον ὀχύρωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν θέσιν, ἣν ἕκαστος τῶν ὀπλιταρχῶν κατέλαβε μικρόν τι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης· πρότερον δ' οὕτω πλημμελῶς ἐγράφοντο, ὥστε ἡ πρώτη ὀχύρωσις, ἡ πρὸ τῆς μάχης, καὶ ἡ δευτέρα, ἡ μετ' αὐτήν, συνεφύροντο εἰς μίαν καὶ οὕτως ἐγένετο σύγχυσις ἐπισκοτίζουσα τὰς ἀρχὰς τῆς μάχης καὶ μετακινούσα τὴν φυσικὴν τοπογραφίαν ὅλως ἀντιστρόφως ἢ ὅπως ἐν τῇ φύσει καίται, δηλαδὴ οὐ μόνον ἐσφαλμένως ἐτίθεντο οἱ μαχηταί, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς τοῦ χανίου κείμενα μετετίθεντο πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὰνάπαλιν· ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐλέγχει ἄγνοιαν τῆς τάξεως, ἐν ἣ ἐτάχθη ἕκαστος τῶν μαχητῶν, τὸ δὲ ἀσύγνωστον ὀλιγορίαν περὶ τὴν τοπογραφίαν, ἧς ἄνευ πᾶσα περιγραφὴ μάχης ἀποβαίνει ἀδύνατος καὶ ὅλως μυθιστορικὴ, ὅπως, ὡς ἀλλαχοῦ διὰ μακρῶν ῥηθήσεται, περιγράφονται αἱ πλεῖσται τῶν μαχῶν καὶ μάλιστα τῆς ἡπείρου Ἑλλάδος, ἣν ἐκ γε τῶν ἡμετέρων ἱστοριογράφων ἄγνοῶ εἴ τις ἱστορίαν συγγράψας περιηγήσατο καὶ ἐπιτοπῶς ἐμελέτησε τὰς θέσεις, τὰ διαστήματα, τὰς ἀποστάσεις, τὸν τρόπον τῶν παρατάξεων, ὀχυρώσεων καὶ εἴτι ἄλλο τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πρὸς ἀληθῆ περιγραφὴν καὶ ἐξιστόρησιν πάσης οἰασθήποτε μάχης. Ἐκτον τὴν πρώτην θέσιν, ἣν ἐκτὸς τοῦ χανίου κατέλαβεν ὁ ἥρως Ὀδυσσεὺς ἅμα τῇ πόρρωθεν ἐμφανίσει τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, καὶ τὴν δευτέραν, ἥτοι τὴν ἐντὸς τοῦ χανίου ἅμα τῇ προσεγγίσει αὐτοῦ παρὰ τὸ χάνι, ὅτε καὶ ἔσυρεν ὁ ἥρως πρὸ τῆς εἰς αὐτὸ εἰσόδου τὸν περιύμνητον ἐκείνον πυρρίχιον χορὸν τοῦ πυρός, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ

θανάτου. *Ἐβδόμη* τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῷ χανίῳ κλεισθέντων μετὰ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὄντων 117 ἐνόπλων, καὶ 3 ἀόπλων πανδοχέων (χαντζίδων), ἐνῶ μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων ἐσάλευεν συνήθως μετὰ τῶν 95 καὶ 140. *Ὁγδοὺν* τὸν τρόπον τῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ μάχης, ἀφ' ἧς ὥρας ἤρξατο ἡ προσβολή, καὶ τὴν ἐν τῇ νυκτὶ ἐξοδὸν τῶν πολεμιστῶν, σημειουμένης ἀκριβῶς τῆς πορείας, ἣν ἕκαστος τῶν προεξάρχόντων μαχητῶν ἐπορεύετο μαχόμενος, καὶ τὴν ὥραν τῆς ἐξόδου καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Χλωμοῦ συνάθροισιν τῶν ἐντὸς τοῦ χανίου ἀγωνισαμένων καὶ τῶν ἐκτὸς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ πολεμισάντων. *Ἐνατὸν* τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἤρξατο ἡ ὀχύρωσις τοῦ χανίου πρὸ τῆς ἐκεῖσε ἀφίξεως τοῦ Ὀδυσσεύς, ἥτοι τὴν 29 ἢ 30 Ἀπριλίου, καὶ τὴν ὥραν ἐν ᾗ κατέλιπον οἱ Ἕλληνες αὐτό. Τοιαύτας ἀκριβείας ἔχον τὸ νῦν κατὰ πρῶτον ἐκδιδόμενον χειρόγραφον τοῦ ἐν τῷ χανί τῆς Γραβιᾶς ἐν τοῖς προμάρχοις μετὰ τοῦ Ὀδυσσεύς ἀγωνισαμένου Ἰωάννου Μαμουρή περιττόν, νομίζω, καὶ νὰ ῥηθῇ ὅτι σελίδα πολὺδοξον τῆς ἡμετέρας ἱστορίας διαφωτίζει καὶ ἐπανορθοῖ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ.

Ἐν τοῖς ἀναλέκτοις περιέχονται πάνθ' ὅσα ἱστορικόν τι ἐν, ἔχοντα, —οἷον ποιήματα ἢ δημῶδη ᾠσματα, χρονογραφίαι παραδόσεις, σημειώματα, ἐπιστολαί, βιογραφίαι, καὶ πᾶν ἐν γένει ἔμμετρον ἢ πεζὸν γραπτὸν μνημεῖον ἀνέκδοτον ἢ ἐκδεδομένον σπάνιον, —συμβάλλονται μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς συμπλήρωσιν τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας καὶ μάλιστα τῆς μεγάλης τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως, ἥτις ὡς γεγραμμένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ μᾶλλον ἡρανισμένη ἐξ ἁλλοδαπῶν συγγραμμάτων πολλὰ τάτελῃ ἔχει. Διότι οἱ νεώτεροι ἁλλοδαποὶ συγγραφεῖς τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν, ἐξαιρουμένου τοῦ πολιτικοῦ μερους, εἰμῇ, ἐραυίζόμενοι τὴν ὕλην ἐκ τῶν προγενεστέρων, διαπλάττουσιν αὐτὴν κατ' ἴδιον ἕκαστος τρόπον, ὦν πάντως δεξιότερος πάντων περὶ τοῦτο ὁ μακαρίτης Μεδελῶν Βαρθόλδης. Τοῦτου δ' ἐνεκα, ἐὰν ἀναγνῶ τις τὸ τελεώτερον ἐράνισμα, οἷον τὸ τοῦ Ἑρτσβεργ, εὐρίσκει οὐδὲν μὲν μὴ ὑπάρχον ἐν τοῖς πρὸ αὐτοῦ, οἷον Τσιγκαϊζίνου, Κλυβέρου, Μαουρέρου, Πρόκες-Ὀστενίου, Γερβίνου κτλ., οὐδὲν δὲ νεώτερον μετ' ἐκείνους γεγραμμένον. Τούναντίον δ' ἐὰν λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς μονογραφίας τῶν ἡμετέρων, οἷον Φωτάκου, ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως, Νικοδήμου εἰς τὰ Ψαρά, τοῦ Τσαμαδοῦ καὶ Κοτζιά καὶ Ὁρλάνδου ὡς πρὸς τὰ ναυτικά, Κάρπου ὡς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, Θ. Κολοκοτρώνου ὡς πρὸς τὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ κτλ., εὐρίσκει πράγματα ὅλως νέα, τέως ἄγνωστα ἢ πλημμελῶς ἢ ἀτελῶς ἐγνωσμένα. Καὶ τοῦτο, διότι οἱ ἡμέτε-

ροι συνέλεξαν ὕλην ἐκ παραδόσεων ἢ ἐκ γραπτῶν πηγῶν ἀνεκδότων ἢ ἐξ ἐπιτοπίων ἐρευνῶν καὶ τοπογραφικῶν μελετῶν. Τὴν ἀξίαν δὲ ταύτην τῶν ἡμετέρων ἀνομολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι δόκιμοι συγγραφεῖς, ὧν τινες προτιμῶσι τοὺς ἡμετέρους παλαιότερους τῶν ἁλλοδαπῶν νεωτέρων. Αὐτὸς ὁ Μεδελῶν Βαρθόλδης ἡρανίστατο ἅπαντα σχεδὸν καὶ ἐν πολλοῖς αὐτολεξεῖ τὰ ὑπὸ Φωτάκου καὶ μάλιστα τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως.

Ἀνάγκη λοιπὸν ἵνα ὁσημέραι συλλέγωμεν ὅ,τι ἱστορικόν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ὀφείλομεν νὰ πράζωμεν τοῦτο ἕως οὔ, συναθροισθείσης τῆς ἀναγκαίας ἱστορικῆς ὕλης, ἐμφανισθῇ ὁ ἀρχιτέκτων τῆς Πανελληνίου ἱστορίας μετὰ πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν ἔτη. Ταῦτα ἔχον ἐν νῷ ἐκδίδωμι ἐνθεν μὲν τὰ «Ἱστορικὰ ἀνάλεκτα» συλλεγόμενα ἐνθεν κακείθεν, ἐνθεν δὲ τὰ «Ἱστορικὰ ἐπανορθώματα» στηριζόμενα ἐπὶ ἀνεκδότων πηγῶν ἢ ἐπιτοπίων μελετῶν.

Α

Ὁ ἐπιγραμματοποιὸς Σπονδῆς

Τοῦ Γεωργίου Χ. Βουλπιώτου αὐτόπτου καὶ ἀγωνιστοῦ τῆς μεγάλης τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως, ὡς ἁλλαχοῦ προσεχῶς ῥηθήσεται, κεῖνται παρ' ἐμοὶ ἀνέκδοτα χειρόγραφα, ὧν τὸ περὶ τοῦ Σπονδῆ καὶ τῶν στίχων αὐτοῦ ἔχει οὕτωςιν :

«Κάποιος Σπονδῆς ὀνομαζόμενος Μεσολογγίτης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1821 εὐχαλε μερικοὺς στίχους ἐπαινῶν τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τοὺς τῶν Τουρκῶν Ἀλβανῶν τῶν ἐνωθέντων μετὰ τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ τοὺς ἐρεθίσῃ τὸ φιλότιμον καὶ ἀρχηνᾶ ἀπὸ τοὺς Τούρκαλβανούς, ἐπειδὴ ἦτον ἐξόριστος εἰς τὴν Κλεισοῦραν τῆς Ἀλβανίας παρὰ τοῦ τυράννου Ἀλῆ πασιᾶ.

Ἀγάδες τῆς Ἀρβανιτιᾶς τὸ Μρούμι Τεπελένας
καὶ ἐσεῖς ἀπὸ τὰ Ἀντικα χωρία τῆς Ντερβέναις(1)

Ἐπειτα ἔρχεται εἰς τὸ Σούλι.

Νότη καὶ Μάρκο Μπότζιζαρη καὶ Νάση Φωτομάρα
Σεῖς τὸν ἐχθρὸν ἐκάματε λαχτάρα καὶ τρομάρα.
Ἄνδρα καὶ ἐσὺ περίφημε Νικόλαε Τζαβέλλου
πολλοὺς ἐχθροὺς ἐγκρέμισες στὴν γῆν ἀπὸ τὴν σέλα.

Ἐπειτα ἔρχεται εἰς τὸ Ῥαδοβίτζι τῆς Ἀρτας.

Γέρον σεβασμιώτατε φρικτὲ Γῶγο Μπακόλα
τίς εἴμπορεῖ νὰ ἐξεπῇ τὰ πρακτικά σου ὅλα;
τοῦ Μακρυνόρ. . . . τοῦ Πέτα τὸ γνωρίζει
τὸ Βουργαρέλι καὶ ταῦτ' ἐν ἡ Πλάκα τὸ σαλπίζει.

1) Ντερβέναις ὀνομάζονται τὰ χωρία τοῦ Τεπελενίου. Λέγει καὶ ἄλλους τρεῖς τέσσαρας στίχους ὀνομαστὶ εἰς τοὺς ἀγάδες αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους δὲν ἐνθυμοῦμαι.